TA’LIM OLUVCHILARNING MUSTAQIL FIKRLASH VA TADQIQOTCHILIK KO‘NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH ORQALI KADRLAR RAQOBATBARDOSHLIGINI TA’MINLASH MEXANIZMLARI

Tashmetova Gulnoza Sadriddinovna
O‘zbek tili va tillarni o‘qitish kafedrasi katta o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu tezisda ta’lim oluvchilarning mustaqil fikrlash va tadqiqotchilik ko‘nikmalarini rivojlantirish orqali kadrlar raqobatbardoshligini ta’minlashning zamonaviy mexanizmlari tadqiq etilgan. Bugungi globallashuv va jadal texnologik rivojlanish davrida faqatgina tayyor nazariy bilimlarni o‘zlashtirgan mutaxassislar emas, balki muammolarni mustaqil tahlil qila oladigan, innovatsion g‘oyalarni ilgari suradigan va ilmiy-tadqiqot usullarini amaliyotda qo‘llay oladigan raqobatbardosh kadrlarga ehtiyoj yuqoridir. Maqolada oliy va professional ta’lim tizimida talabalarning mustaqil ishlarini tizimli tashkil etish, loyihaga asoslangan ta’lim (PBL), muammoli o‘qitish texnologiyalari va talabalarni ilmiy-tadqiqot jarayonlariga integratsiya qilish yo‘llari tahlil qilingan. Shuningdek, bo‘lajak

mutaxassislarning kasbiy moslashuvchanligini oshirish bo‘yicha pedagogik strategiyalar va institutsional mexanizmlar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: mustaqil fikrlash, tadqiqotchilik ko‘nikmalari, kadrlar raqobatbardoshligi, ta’lim mexanizmlari, loyihaga asoslangan ta’lim, muammoli o‘qitish, innovatsion pedagogika, mehnat bozori integratsiyasi.

Abstract: This thesis examines modern mechanisms for ensuring the competitiveness of personnel by developing independent thinking and research skills of learners. In the era of globalization and rapid technological development, the demand is high not just for specialists with ready-made knowledge, but for individuals capable of independently analyzing problems, proposing innovative ideas, and applying research methods in practice. The paper analyzes the organization of students' independent work in higher and professional education, project-based learning (PBL), problem-based learning technologies, and paths for integrating students into scientific research processes. Furthermore, pedagogical strategies and recommendations aimed at increasing the professional adaptability and competitiveness of future specialists have been developed.

Keywords: independent thinking, research skills, competitiveness of personnel, educational mechanisms, project-based learning, problem-based learning, innovative pedagogy, labor market integration.

Аннотация: В данной тезисной работе исследуются современные механизмы обеспечения конкурентоспособности кадров посредством развития навыков самостоятельного мышления и исследовательской деятельности учащихся. В эпоху глобализации и стремительного технологического развития высок спрос не просто на специалистов, обладающих готовыми знаниями, а на кадры, способные самостоятельно анализировать проблемы, выдвигать инновационные идеи и применять методы научного исследования на практике. В работе проанализированы вопросы организации самостоятельной работы студентов в системе высшего и профессионального образования, проектного обучения (PBL), технологий проблемного обучения и пути интеграции студентов в научно-исследовательские процессы. Также разработаны педагогические стратегии и рекомендации, направленные на повышение профессиональной адаптивности и конкурентоспособности будущих специалистов.

Ключевые слова: самостоятельное мышление, исследовательские навыки, конкурентоспособность кадров, механизмы обучения, проектное обучение, проблемное обучение, инновационная педагогика, интеграция рынка труда.

XXI asr — yuqori texnologiyalar, intellektual salohiyat va axborot oqimlarining jadal almashinuvi davridir. Bugungi kunda jahon mehnat bozori mutaxassislardan nafaqat tor doiradagi funksional vazifalarni bajarishni, balki nostandart vaziyatlarda to‘g‘ri qaror qabul qilish, muammolarni tizimli tahlil etish va doimiy ravishda o‘z ustida ishlashni talab qilmoqda. Shu sababli, zamonaviy ta’lim tizimining bosh maqsadi faqatgina muayyan hajmdagi ma’lumotlar to‘plamini ta’lim oluvchiga yetkazishdan (reproduktiv ta’limdan) iborat bo‘lib qolmasligi kerak. Asosiy e’tibor talabalarda

mustaqil fikrlash hamda tadqiqotchilik koʻnikmalarini shakllantirishga qaratilishi shart.

Kadrlar raqobatbardoshligi — bu mutaxassisning oʻzgaruvchan iqtisodiy va ijtimoiy sharoitlarga tez moslasha olishi, mehnat bozorida doimiy yuqori talabga ega boʻlishi va kasbiy faoliyatida yuqori innovatsion samaradorlik koʻrsata olish layoqatidir. Mazkur layoqat negizida aynan mustaqil va tanqidiy fikrlash qobiliyati yotadi. Oʻzbekiston Respublikasida ta'lim tizimini tubdan isloh qilish, oliy ta'lim sifatini oshirish va ilm-fanni rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yoʻnalishlaridan biri etib belgilangan. Mazkur strategik vazifalarni amalga oshirish ta'lim jarayoniga talabalarning intellektual va tadqiqotchilik salohiyatini ochib beruvchi mutlaqo yangi tashkiliy-uslubiy mexanizmlarni joriy etishni taqozo etadi.

3. Ta'limda Mustaqil Fikrlash va Tadqiqotchilik Koʻnikmalarining Mohiyati

Mustaqil fikrlash — bu ta'lim oluvchining kelayotgan axborotni tanqidiy idrok etishi, uni tahliliy qayta ishlashi, shaxsiy ob'ektiv nuqtai nazarini shakllantirishi va olingan xulosalar, qabul qilingan qarorlar uchun kasbiy mas'uliyatni oʻz zimmasiga ola bilishidir. Bu jarayon refleksivlik, intellektual moslashuvchanlik va mantiqiylik kabi muhim xususiyatlar bilan xarakterlanadi.

Tadqiqotchilik koʻnikmalari esa ancha murakkab pedagogik va psixologik tuzilmaga ega boʻlib, oʻz ichiga quyidagi fundamental elementlarni qamrab oladi:

- **Evristik element:** Muammoni koʻra bilish, uni ilmiy va amaliy jihatdan shakllantira olish;
- **Informatsion element:** Mavzu yuzasidan ma'lumotlarni global tarmoqlar va ilmiy bazalardan qidirish, saralash va tizimlashtirish;
- **Prognostik element:** Gipoteza (ilmiy faraz)larni ilgari surish va modellashtirish;
- **Praksis element:** Eksperiment, soʻrovnoma va kuzatishlarni tizimli rejalashtirish hamda oʻtkazish;
- **Analitik element:** Olingan yakuniy natijalarni matematik-statistik tahlil qilish va umumlashtirish.

Ushbu ikki komponent bir-biri bilan uzviy empirik bogʻliqlikka ega. Mustaqil fikrlay olmaydigan talaba kreativ ilmiy tadqiqot olib bora olmaydi. Oʻz navbatida, tizimli tashkil etilgan tadqiqotchilik faoliyati talabaning mustaqil fikrlash doirasini yuksak bosqichga olib chiqadi.

4. Kadrlar Raqobatbardoshligini Baholash Mezonlari (Methodology)

Zamonaviy tushunchalarga koʻra, raqobatbardosh kadr nafaqat *Hard Skills* (qattiq koʻnikmalar — kasbiy-texnik bilimlar), balki *Soft Skills* (yumshoq koʻnikmalar — muloqot, jamoada ishlash, yetakchilik) va *Self-Skills* (oʻz-oʻzini boshqarish, mustaqil oʻrganish) tizimiga ham mukammal darajada ega boʻlishi lozim.

Iqtisodiy va pedagogik nuqtai nazardan boʻlajak kadrlar raqobatbardoshligini quyidagi mezonlar orqali aniqlash va baholash maqsadga muvofiq hisoblanadi:

№	Mezon turi	Tarkibiy qismlari va baholash koʻrsatkichlari
1	**Intellektual moslashuvchanlik**	Yangi bilimlarni texnologik oʻzgarishlar

		sharoitida tezkor o‘zlashtirish va kognitiv yuklamalaga chidamlilik.
2	**Muammolarni muvaffaqiyatli hal qilish (Problem Solving)**	Murakkab kasbiy va ishlab chiqarish inqirozlaridan minimal yo‘qotishlar bilan chiqishning optimal yo‘llarini topish.
3	**Innovatsion faollik**	Ishlab chiqarish, boshqaruv yoki xizmat ko‘rsatish sohasiga yangiliklarni (nou-xaularni) kiritishga bo‘lgan tayyorlik.
4	**Axborot savodxonligi va tahlil**	Katta hajmdagi ma’lumotlar (*Big Data*) ichidan ishonchli va kerakli faktlarni ajratish, ularni interpretatsiya qilish.

5. Mustaqil Fikrlashni Rivojlantirishning Pedagogik Texnologiyalari

An’anaviy akademizmga asoslangan ta’lim tizimi ko‘pincha reproduktiv xarakterga ega, ya’ni talaba o‘qituvchi bergan tayyor ma’lumotni yodlaydi va imtihonda qaytarib beradi. Bu usul zamonaviy bozor iqtisodiyoti talablariga mutlaqo javob bermaydi. Mustaqil fikrlashni shakllantirish uchun faol va interaktiv metodlarni dars bloklariga tizimli joriy etish zarur.

5.1. Muammoli O‘qitish Texnologiyasi

Bu texnologiyada pedagog tayyor yechimlarni taklif etmaydi, balki dars jarayonida muammoli vaziyatni yuzaga keltiradi. Masalan, iqtisodiyot yoki muhandislik darsida muayyan korxonaning real inqiroz holati yoki texnik nosozligi keys (*Case-study*) sifatida beriladi va talabalardan buning sabablarini aniqlash hamda yechim topish talab qilinadi. Talaba muammoni hal qilish uchun o‘zi mustaqil ravishda adabiyotlarni o‘rganadi, tahlil qiladi va guruhda munozara yuritadi.

5.2. Tanqidiy Fikrlashni Rivojlantirish Metodologiyasi

Tanqidiy fikrlash — bu har qanday ma’lumotni shubha ostiga olish, uning manbasini tekshirish, kognitiv xatolarni aniqlash va dalillarga asoslanib xulosa chiqarishdir. Interaktiv darslarda *Insert* (tahliliy o‘qish), *Klaster* (tizimli tarmoqlash), *Fishbone* (sabab va oqibatlar tahlili) hamda intellektual debat usullaridan foydalanish talabalarda voqea va hodisalarga nisbatan shaxsiy va sub’ektivlikdan xoli munosabatning shakllanishiga bevosita xizmat qiladi.

6. Tadqiqotchilik Ko‘nikmalarini Shakllantirish Mexanizmlari

Tadqiqotchilik ko‘nikmalari bosqichma-bosqich, ya’ni uzluksiz ta’lim prinsiplari asosida — oddiydan murakkabga qarab rivojlantiriladi. Buning uchun ta’lim muassasalarida shunchaki dars o‘tish emas, balki yaxlit ilmiy-innovatsion ekotizim yaratilishi lozim.

Talabaning ilmiy rivojlanish trayektoriyasi quyidagi zanjir asosida qurilishi mexanizmning asosi hisoblanadi:

Talabaning ilmiy rivojlanish trayektoriyasi:

- talabalarda boshlang'ich evristik ko'nikmalarni shakllantirish, ilmiy maqola yozish qoidalari va metodologiyasi bilan tanishtirish;

-muayyan fanning aniq muammolari bo'yicha mustaqil tahliliy-tadqiqot ishlarini bajarish, kichik gipotezalarni sinovdan o'tkazish;

- ishlab chiqarish va amaliyot muammolariga qaratilgan tizimli ilmiy tadqiqotlarni o'tkazish, eksperimentlar natijalarini jamlash;

-tijoratlashtirish va ishlab chiqarishga joriy etish;

-yakuniy bosqich.

Ilmiy natijalarni real startap loyihalar, patentlar yoki nufuzli Scopus/Web of Science bazalaridagi ilmiy maqolalar koʻrinishiga keltirish.

Talabalar kichik guruhlarga boʻlingan holda muayyan uzoq muddatli amaliy yoki ilmiy loyiha ustida ishlaydilar. Loyiha mavzusi mavhum emas, balki tarmoq korxonalarining buyurtmalari asosida shakllantiriladi. Ushbu jarayonda talaba fundamental nazariy bilimlarni amaliyot bilan bogʻlaydi va unda ilmiy tahlil qilish madaniyati shakllanadi.

Oliy ta’lim muassasalaridagi ilmiy toʻgaraklar rasmiyatchilik va hisobotbozlikdan yiroq boʻlib, amaliy natijadorlikka yoʻnaltirilishi kerak. Talabalarni professor-oʻqituvchilar tomonidan olib borilayotgan davlat grantlari, innovatsion jamgʻarmalar mablagʻlari va xoʻjalik shartnomalariga pullik asosda jalb etishning institutsional mexanizmini yaratish lozim. Bu ularda moddiy manfaatdorlik bilan birga, yuqori ilmiy-akademik muhitni shakllantiradi.

Mustaqil fikrlash va tadqiqotchilik koʻnikmalari real iqtisodiyot tarmoqlari bilan integratsiya qilinmas ekan, oʻzining ijtimoiy-iqtisodiy qiymatini yoʻqotadi. Kadrlar raqobatbardoshligini ta’minlashning eng samarali mexanizmi — bu oliy ta’lim va ishlab chiqarish korxonalari oʻrtasidagi dual ta’lim modelidir.

Dual ta’lim tizimi — bu ta’lim oluvchi zaruriy nazariy bilimlarni ta’lim muassasasida, kasbiy amaliy koʻnikmalarni va tadqiqot ob’ektini esa toʻgʻridan-toʻgʻri boʻlajak ish joyida (korxonada) shakllantirishini koʻzda tutuvchi samarali ta’limiy modeldir.

Talabalar oʻzlarining bitiruv malakaviy ishlari va magistrlik dissertatsiyalarini mavhum, eskirgan mavzularda emas, balki aniq bir korxona yoki tarmoqning mavjud texnologik inqirozlari va muammolarini yechishga qaratilgan amaliy tadqiqot sifatida tayyorlashlari shart. Bu holatda buyurtmachi korxona tadqiqot natijalarini amaliyotga joriy etadi, innovatsion fikrlaydigan yosh mutaxassisni esa talabalik davridanoq oʻz jamoasiga qabul qiladi.

Yuqorida keltirilgan ilmiy tahlil va xalqaro tajribalardan kelib chiqqan holda, ta’lim oluvchilarning mustaqil fikrlash va tadqiqotchilik faoliyatini tizimli qoʻllab-quvvatlash orqali kadrlar raqobatbardoshligini oshirishning quyidagi kompleks mexanizmlarini joriy etish tavsiya etiladi:

1. **Oʻquv rejalarini transformatsiya qilish:** Auditoriya yuklamalarini (ma’ruzalarni) qisqartirib, mustaqil ta’lim soatlari salmogʻini oshirish. Bunda mustaqil ta’lim nazoratsiz qolmasdan, maxsus ishlab chiqilgan Keys-stadi topshiriqlari majmuasi bilan ta’minlanishi zarur.

2. **Kredit-modul tizimi tamoyillarini to‘liq joriy etish:** Talabalarga shaxsiy ta’lim trayektoriyasini (fanlar va professorlarni) tanlash imkonini kengaytirish. Bu ularda mustaqil qaror qabul qilish va natija uchun mas’uliyat layoqatini shakllantiradi.

3. **Pedagogik korpus malakasini oshirish:** Professor-o‘qituvchilarni dars o‘tishning andogaviy usullaridan voz kechib, mentorlik va fotsilitatorlik (yo‘naltiruvchi) ko‘nikmalariga o‘rgatish, ularning shaxsiy ilmiy faolligini rag‘batlantirish.

4. **Raqamli va Ilmiy Ekotizim yaratish:** Talabalarning mustaqil tadqiqot o‘tkazishlari uchun xalqaro nufuzli ilmiy ma’lumotlar bazalaridan (*Scopus, ScienceDirect, Web of Science*) bepul va cheklanmagan foydalanish imkoniyatini institutsional darajada kafolatlash.

Ta’lim oluvchilarning mustaqil fikrlash hamda tadqiqotchilik ko‘nikmalarini rivojlantirish — bugun shunchaki pedagogik tavsiya emas, balki milliy iqtisodiyot taraqqiyoti va kadrlar raqobatbardoshligining strategik kafolatidir. Tayyor andozalar va ko‘rsatmalar asosida, tahlilsiz fikrlaydigan mutaxassislar yaqin kelajakda sun’iy intellekt va avtomatlashtirilgan robototexnik tizimlar tomonidan mehnat bozoridan butunlay siqib chiqariladi.

Biroq, muammolarni mustaqil tahlil qilish, kutilmagan inqirozlarga kreativ va ilmiy yondashish hamda tadqiqot asosida yangi innovatsion yechimlar (intellektual mahsulotlar) yaratish qobiliyatiga ega bo‘lgan kadrlar har qanday iqtisodiy transformatsiyalar sharoitida ham yuqori raqobatbardosh bo‘lib qolaveradi. Shu sababli, ta’lim muassasalarida talabalarni passiv tinglovchidan faol tadqiqotchiga aylantiruvchi innovatsion mexanizmlarni yaratish va davlat miqyosida qo‘llab-quvvatlash ustuvor vazifa bo‘lib qolishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida. PF-5847-son. 2019-yil 8-oktabr.

2. Azizxodjayeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: TDPU, 2006. – 160 b.

3. Ishmuhammedov R., Abduqodirov A., Pardaev A. Ta’limda innovatsion texnologiyalar (ta’lim muassasalari pedagog-o‘qituvchilari uchun amaliy tavsiyalar). – Toshkent: Iste’dod, 2008. – 180 b.

4. Muslimov N.A. va boshqalar. Kasbiy ta’lim pedagoglarining kompetentligini shakllantirish texnologiyasi. – Toshkent: "Sano-standart", 2013.

5. Barrows, H. S. *Problem-based learning in medicine and beyond: A brief overview.* New Directions for Teaching and Learning, 1996(68), 3-12.

6. Thomas, J. W. *A review of research on project-based learning.* California: Autodesk Foundation, 2000. – 46 p.

7. Ta’limda kredit-modul tizimi: O‘quv-uslubiy qo‘llanma / Tuzuvchilar: m.f.d. U.R.Inoyatov va boshq. – Toshkent, 2020. – 96 b.